

Pető Iván

Récit

Récit-nek nevezi Orosz István a fikció és a tényirodalom határán egyensúlyozó szövegeit, annak megfelelően, hogy a francia szó jelentése egyaránt lehet történet, narratíva, elbeszélés, tudósítás. Pontosabban, nem a *Hasonmás* című kötet szerzőjétől, Orosz Istvántól tudjuk, hogy ő hova sorolja írásait, hanem formálisan Rév Júliától, egy vidéki tévéstúdió szerkesztőjétől, akinek soha be nem mutatott interjúi alapján lejegyzett szövegeit olvassuk. A történet szerint szakértőként kereste meg egykori mentorát, Oroszt, aki átadta ugyan ismereteit, de kikötötte, hogy az ő műfaja, *récit* nem lehet a témából. Valójában így sem egészen pontos a helyzet leírása, hiszen, mint megtudjuk, Rév Júlia egy trükkel Orosz Istvánra hagyta munkáit, így utóbbi publikálja őket (a mű alcíme *A Rév Júlia-dosszié*). Vagyis valójában a hitelességet mímelő fikciós művek szokványosnak is nevezhető eljárását követi a tényleges szerző, ő csak közlést teszi a kapott írásokat. (Annak rendje és módja szerint a könyv Orosz István által jegyzett záróírásából tudjuk meg, hogy a Rév Júlia-dosszié hogyan került hozzá.) Orosz a fentiekben túl is többszörösen játszik a maga teremtette szituációval. Egyrészt az egyes írásoknak külön-külön is kerettörténetük van, amennyiben Rév Júlia többnyire elmeséli, hogy a feldolgozott témával hogyan találkozott, ki mindenkivel beszélt a háttér feltárása érdekében. Másrészt az is a játék része, hogy Orosz így-úgy, különböző

módon meg-megjelenik Rév Júlia szövegeiben.

Orosz István sokkönyves szerző, egyebek között több *récit*-t is publikált már, de nem mellékesen tavaly jelent meg *Apakönyv* című műve, amelyben édesapja naplóját saját emlékeivel és dokumentumokkal társította. Mégis, eredeti szakmájának megfelelően grafikusként, animációs filmek készítőjeként ismertebb. Legtöbben azonban – anélkül, hogy feltétlenül tudnának róla, hogy ő az alkotó – sokoldalú tevékenységéből az MDF 1989–90-es plakátját, a hurkás nyakú szovjet tisztet hátulról mutató, „Tovariszsi konyec!” cirill betűs feliratú plakátot ismerik. Ez itt nem pusztán lexikális információként érdekes: a plakátot *A hasonmás*ban többször is emlegetik, anélkül, hogy szó esne a szerzők azonoságáról. Sőt, a figyelmes szemlélő a kötet borítóján, amelyet természetesen Orosz István tervezett, egy több írásban is szereplő páternosztterben, kissé fedetten, a felfelé és a lefelé mozgó kabinban egyszerre láthatja a plakát „hősét”. Ugyanitt *A hasonmás* cím, nyilvánvalóan szándékosan, szinte kivehetetlen, csak Orosz István neve és az alcím, *A Rév Júlia-dosszié* olvasható. De a szerző azzal is játszik, hogy bár névleg Rév Júlia írásait tartjuk a kezünkben, a történetekben visszatér Orosz korábbi könyveinek tematikája. Így három írásban is feltűnnek a 2021-ben megjelent, több mint 600 oldalas *Páternosztter* című regény elemei, egy másikban pedig felbukkan a *Sakkparti a szige-*

ten című, 2015-ös könyvének egyik főhőse, Alekszandr Bogdanov (eredeti nevén Malinovszkij), csak most élete egy későbbi szakaszában. Ekkor már nem bolsevik forradalmár, aki 1908. április 24-én, pénteken sakkpartit játszott Leninnel Gorkij villájában, Capri szigetén, hanem a vértranszfúzió jelentőségének felismerője.

Orosz István rejtetten azzal is jelen van Rév Júlia történeteiben, hogy az összesen 15 írásból kettő kimondottan képzőművészeti témájú, sőt, egy továbbiiban szerepet kap a közismertnek aligha nevezhető, 17. századtól alkalmazott grafikus technika, az anamorfózis és az ehhez szükséges tükröző hengerek. Ennek kapcsán érdemes tudni, hogy képzőművészeti munkásságának leírói Oroszt az anamorfózis technika megújítójaként is emlegetik. (Az eljárás arra épül, hogy az első ránézésre torz vagy nem átlátható kép bizonyos szögéből vagy tükröző henger, esetleg kúp segítségével tárja fel önmagát.)

A *-ról, -ről* rovat ezen oldalain főleg történészek, olykor más társadalomkutatók munkáiról, tehát egyértelműen non-fiction művekről szoktam írni. Orosz István kötete úgy kerül ide, hogy *récit*-jei többsége a közelmúlt történelmének figuráival, eseményeivel foglalkozik. Igaz, nála az olvasó nem lehet biztos abban, hogy hol a kitaláció és a valóság határa. Semmi nem egészen az, aminek először látszik – valahogy így foglalható össze Orosz történeti tárgyú írásainak esszenciája.

A valóságos és az elképzelhető határának légiesítését többféle eszköz biztosítja. A szerző kilétének fentebb leírt, játékos bújócskája is hozzájárul ehhez, még fontosabb azonban az, hogy számos felidézett, a kortársak

által ismert valóságos történet legalább annyira hihetetlennek tetszik, mint ha kitaláltak volna, másrészt, ha az olvasó veszi a fáradságot, és utánanézi a számára eddig ismeretlen, így kitalált-gyanús részleteknek, személyeknek, kitűnik, hogy azok valóságosak vagy részben azok, a legelképezhetőbb történeteknek is mindig van a valóságba vezető gyökerük. Röviden, akár lehetett volna az, amiről Orosz/Rév Júlia ír, de ha az olvasó tetten éri, hogy itt-ott mégis messze szárnyalt a fantázia, akkor is rádöbbenhet: miért, hát nem történtek, történnek hasonlóan elképzelhetetlen, átláthatatlan háttérű dolgok „a szemé láttára” is? Mindenesetre Hamupipóke legyen a talpán, aki szét tudja szemezni az olvasott szövegekben a kitalációt a tényektől.

A valóság és fantázia határán billegő módszer érzékeltetésre és nem tartalomismertetésként, spoiler-ként álljon itt néhány példa.

A kötet legszövevényesebb története egy dedikációból indul ki, melynek címzettje Bolkay Géza, Fejérváry Géza Gyula (az úgynevezett darabontkormány miniszterelnökének unokája), valamint Paul Krammerer. Mindannyian valóságos személyek, tudósok voltak, utóbbiról egyébként, és ezt Orosz nem is említi, Arthur Koestler írt egy hosszabb művet (magyarul *A dajkabéka esete* címmel olvasható), valóban ismerték is egymást, kutatási területük az örökléstanhoz kapcsolódott. Történetük belefut a korai Szovjetunióban létező reménybe, hogy nem spirituálisan, valóságosan is feltámasztható az ember. Ebben szerepe van a már említett Bogdanovnak, akit ekkor a vértranszfúzióval történő fiatalítás érdekelt, a háttérben pedig ott

található a kozmizmus, egy szintén valóságos 19. századi orosz filozófus, Nyikolaj Fjodorovics Fjodorov tana, aki hitte, hogy az emberiség közös ügye a feltámasztás lehetősége... és aki, mint olvashatjuk, egyébként nem ezen a néven született, a keresztapja nevét viselte, mert egy herceg, bizonyos Pavel Ivanovics Gagarin törvénytelen gyermeke volt, és természetesen a herceg és az első szovjet úrhajós családnevének azonossága sem a véletlen műve... és közben ott van a mauzóleumában a kommunista ideákhoz nehezen illeszthetően bebalzsamozott Lenin, esetleg újraélesztésre várva (élt, él, élni fog! – hangzott a szlogen), de csak az kellene Sztálinnak, hogy visszajöjjön...!

A történelem tele van sokoldalúan hasznosított merényletekkel, 1953-ban ott volt mintának például az 1934-es Kirov-gyilkosság. Rákosi Mátyás ellen is terveztek merényletet 1953-ban, 61. születésnapján – tudjuk meg Rév Júliától. A terv valódi volt, mármint a könyv szerint, de „az illetékesek” megtudták. Úgy gondolták, négy évvel a Rajk-per után elkelne egy nagy durranás, hogy mint akkor, összerántsa az országot, megmutassa, milyen veszélyek leselkednek hazánkra. Hadd lőjék le, áldozatnak is jó a dublőr, a hasonmás, aztán az igazi Rákosi hallatlanul egészséges szervezetére lehet hivatkozni, amikor „feltámad”. A merénylet végül elmarad, mert Sztálin temetése éppen Rákosi születésnapjára esett (március 9., valóban, pontos a kettős dátum).

Egyes vélemények ismeretében a Trump elleni minapi merénylet a billegő Pennsylvania államban is alapja lehetne egy *récit*-nek, túl színpadiasra sikerült, mondják, túl tökéletes volt az elnökjelölt reakciója, kis le-

csurgó vér, hősies póz, ökölbe szorított kéz, majd pillanatok alatt nyom nélkül eltűnő sérülés (az áldozaton kicsit rövidebb ideig volt ragtapasz, mint szolidaritási változata Németh Zsoltan). De pech, a váratlan Biden–Harris-csere elvitte a show-t...

Kádár János sírját kirabolták, koponyája eltűnt, soha nem került elő. Ilyesmit csak kitalálni lehet, holott... Orosz/Rév Júlia értelmet ad az ügynek. A történet idején a Múcsarnokban állították ki Kempelen Farkas sakkmasinájának másolatát, amit eredetileg is embercsempészetre használták. A Múcsarnok előtti Hősök tere ráadásul szimbolikus hely Kádár szempontjából, 1957. május 1., a dolgozó nép kiállása mellette, 1989, Nagy Imre és társai temetése... De végül a már említett kozmizmusban, az újraélesztés reményében landol a történet.

A Képviselői Irodaházban, a korábbi Pártközpont épületében található Bernáth Aurél hatalmas méretű, 1968 és 1972 között készült *Munkásállam* című szekciója (vakolatra festett alkotása), ami Kádár János 60. születésnapjára készült. Orosz nemcsak a mű történetének sok-sok elemére, de röviden 1990 utáni sorsára is kitér. Az utóbbit közelről ismerem, így indokolt némileg pontosítanom a szerzőt, ami története lényegét nem érinti, viszont ettől talán még nyilvánvalóbbá válik, a valóság olykor hihetetlennek látszik. A rendszerváltás után, mondhatjuk így, a szabadság hajnalán, Bernáth művét egy gigantikus drapériával eltakarták, mondhatnánk, fogságba vetették, de ezt nem a kormány rendelte el, mint Orosz írja, hanem az Országgyűlés elnöke, Szabad György. És nem 1994-ben vették le a függönyt, az akkor hatalomra került szocialisták, hanem erre 2003-ban

került sor. Ekkor, egy Halász János nevű fideszes képviselő, a Parlament Kulturális Bizottságának alelnöke a kép eltávolítását kezdeményezte. Nagy eséllyel ő, szemben Szabaddal, nem látta a szekktöt, de mindketten a kép címe és annak alapján ítélték, hogy azon Kádár és Aczél György is látható. Az ettől némileg elválasztható egzotikum, hogy több mint tíz évig senkinek nem jutott eszébe felvetni, hogy miért van letakarva a mű.

Az 1982-ben elhunyt Bernáth Aurélról, akit a háta mögött Van Gógnek neveztek, azért már a rendszerváltáskor is tudható volt, hogy jelentős művész, nem készíthetett primitív, szocreálnak nevezett vacakokat. A Munkásállamnak azóta már számottevő művészettörténeti irodalma van, amiből kitetszik, hogy fontos mű, a Kádár-korszak „lennyomata”, amely egyebek között görbe tükörben „ábrázolja” a munkásosztály hirdett vezető szerepét és amelyen nem csak 1956 öröksége, de az alkotás időszaka, az 1968 és 1972 közötti évek (Új Gazdasági Mechanizmus beindítása, a csehszlovákiai politikai változások, a prágai tavasz elfojtása, a Varsói Szerződés, benne a magyarok katonai beavatkozásával, a reformok lassú „visszavétele”) is áttételesen nyomot hagytak.

Az igény a szekktöt eltávolítására abszurd volt, kivitelezése képrombolást jelentett volna, viszont a kulturális bizottság elnökeként azt a látszatot is kerülni kívántam, hogy a címe vagy tartalma miatt marad a helyén. Meghívtam Dávid Katalin művészettörténészt, Bernáth monográfusát, hogy beszéljen a bizottság tagjainak az alkotásról. Olyannyira hatásosan érvelt kiemelkedő jelentősége mellett, hogy az alkalom kedvéért ideiglenesen el-

távolított drapéria, a bizottság döntésének megfelelően, többé nem került vissza. Arról természetesen nem esett szó, amit Rév Júlia tudott meg, hogy a mestert maga Kádár vette rá, hogy a születésnapjára készülő képen ő jelentéktelen szereplő legyen. Kádár Bernáthnak saját ötvenhatos felelősségéről, ezért viselt lelkiismeret-furdalásáról beszélt, a diskurzusban azt sugalmazta, hogy ő áldozat, bűnbak. (Érdekes módon a szerző a történetben nem használja az abba jól illeszthető epizódot, hogy Kádár éppen 60. születésnapjához időzítetten megbegtette visszavonulási szándékát.) Mindenesetre a pártfőtitkárt a képen valóban, a figyelmes szemlélő is csak nehezen azonosíthatja, smasszernek is nézhető alakok által egy sarokba beszorítva sakkozik. Rév Juliánál természetesen arról is szó esik, hogy mások mellett Nagy Imre is látható a képen – egyébként még Kádárnál is nehezebb felfedezni. Mindezzel együtt is, első ránézésre a leglátványosabb furcsaság, hogy a Munkásállam hátterében, Budapest sziluettje hangsúlyos részeként templomok láthatók, ami persze önmagában megfelel a városképnek, de a Pártközpont aulájának falán, Kádár 60. születésnapjára, 1972-ben! - ilyesmi egy vidéki kultúrház pannójánál sem ment volna át könnyen a zsűrin...

Az ipari méretekben gyártott, többnyire átlátható politikai hazugságok, a fake news világában Orosz István *recit*-jei, a múlt tényeinek felidézése és meghosszabbításuk, vállaltan fantáziával, bármilyen megrázóak is olykor, üdítő élvezetet jelentenek.

Orosz István: A hasonmás. A Rév Júlia-dosszié. Budapest, 2024, Helikon. 350 oldal, 4999 forint.